

5. Семенець-Орлова І. Моделі сімейної політики в світі: оцінка в контексті аналізу рівня народжуваності та деяких інших статистичних даних / І.Семенець-Орлова // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. — Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. — Вип. 3. — К., 2010. — С. 154—161.
6. Becker G.S. A Treatise on the Family / Gary Stanley Becker. — Cambridge, London: Harvard University Press, 1991. — 380 p.
7. Becker G.S. On the Interaction between the Quantity and Quality of Children / G.S.Becker, H.G.Lewis // The Journal of Political Economy. — 1973. — №81. — P. 279—288.
8. Carlfred B. Broderich Marriage and the Family Perspectives / B.Carlfred. — Minneapolis, 1970. — 13p.
9. Coleman D. Reproduction and Survival in an Unknown World: What Drives Today's Industrial Populations and to What Future? / D.Coleman // People and Place. — 2000. — №8. — P. 2—6.
10. Hantrais L. Policy Review of Family and Welfare Research for the European Commission / Linda Hantrais. — Brussels, European Commission, 2003. — 64 p.
11. Kollmann G. Social Security Reform [Internet Resource] / G.Kollmann, D.Nuschler // Almanac of Policy Issues. — 2002. — October. — Mode to access : [http:// www.policyalmanac.org/social_welfare](http://www.policyalmanac.org/social_welfare).
12. Macdonald P. The toolbox of public policies to impact on fertility [Internet Resource] / Peter Macdonald // Australian Demographic and Social Research Institute. — A global view. — Mode to access : <http://dspace.anu.edu.au/bitstream/1885/41446/2/sevilleMcD1.pdf>.

*Дубровський Руслан Володимирович,
аспірант кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова*

УДК327:33 (477)

НОВА ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА РОСІЇ У XXI СТОЛІТТІ: КОНЦЕПЦІЯ «ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІМПЕРІЇ» ТА РІВНІ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню процесу формування нової енергетичної політики Російської Федерації у XXI столітті, а також причин, засобів та майбутніх наслідків реалізації концепції «енергетичної імперії» на загальносвітовому, пострадянському та внутрішньодержавному рівнях.

Ключові слова: «нова енергетична доктрина», «енергетична імперія», «неоєвразійський ревізіонізм», «енергоресурси», «heartland».

Статья посвящена исследованию процесса формирования новой энергетической политики Российской Федерации в XXI веке, а также причин, средств и будущих последствий реализации концепции «энергетической империи» на общемировом, постсоветском и внутригосударственном уровнях.

Ключевые слова: «новая энергетическая доктрина», «энергетическая империя», «неоевразийская ревизионизм», «энергоресурсы», «heartland».

The article investigates the process of forming a new energy policy of Russia in the XXI century, as well as causes, consequences and future of the concept of "energy empire" at the global, post-Soviet and domestic levels.

Key words: «A new energy policy», «Energy Empire», «neo-euroasism revisionism», «energetic resources», «heartland».

На початку XXI століття нові геополітичні та економічні реалії привели правлячу російську еліту до розуміння необхідності кардинальної трансформації засобів і методів, але й політико-ідеологічних основ зовнішньої політики. Суттєві втрати геополітичного впливу на пострадянському просторі та активне розширення Північноатлантичного Альянсу на Схід, а також внутрішній негативний ефект отриманий Росією від розвитку ліберальної економічної

моделі в умовах російських зовнішньополітичних і внутрішньополітичних обставин – все це в сукупності більше не могло задовольняти нагальних потреб російського суспільства, а насамперед правлячої владної верхівки.

Вирішення внутрішніх проблем, реанімування та вивід зі структурної кризи деяких галузей економіки та народного господарства, підвищення соціальних виплат – все це призвело до необхідності суттєвого збільшення державного бюджету. Паралельно з цим події «кольорових революцій» призвели до виходу таких країн як Україна, Грузія, Узбекистан та Молдова з геополітичної «орбіти» Кремля, а політика «розширення НАТО на Схід» призвела до «втрати політичного контролю» над прибалтійськими країнами. Адекватною реакцією Росії на ці події стала поступова ліквідація політики пільгових цін на енергоресурси для цих держав, а пізніше навіть до енергетичних конфліктів з деякими із них. Таким чином, як зазначає В. Шиманський «нова енергетична політика Росії створила загрозу руйнування «інтеграційного вектора» сучасної російської політики, що почав вибудовуватися ще Борисом Єльциним, вектора, що мав серйозне практичне навантаження і значення для Росії, для її зовнішньої політики, її минулого і майбутнього» [1].

З приходом до влади В. Путіна домінуючу на той час доктрину «ліберальної імперії» А. Чубайса, що була орієнтована на еволюційну (неагресивну) економічну експансію на пострадянському просторі, лібералізацію російського ринку енергетики та «ручне управління» економікою при домінуванні експортної складової було поступово ліквідовано. На Конференції з питань безпеки у Мюнхені 2007 року тодішній президент Росії Володимир Путін у різких тонах висловився про існуючі на той момент стосунки між Росією і Заходом, що склалися після завершення холодної війни. Головною провиною загострення стосунків було названо пряме ігнорування західними країнами точки зору й інтересів Росії. Предметом критики, поряд із загальними тенденціями розвитку глобальних економічних і політичних процесів, стали також прагнення Америки до створення однополюсного світового міжнародного порядку, розширення НАТО і розміщення системи ПРО. Головною метою і ідеєю послання до західних політичних кіл було те, що Росія не буде більше погоджуватися з існуючим міжнародним порядком [2].

В умовах загальносвітового (і загальноєвропейського) зростання попиту на енергоресурси та глобальних змін геополітичної кон'юнктури нова доктрина «енергетичної імперії» Путіна мала чітко окреслені зовнішньо- та внутрішньополітичні складові. На мою думку, унікальність нової економічної стратегії полягає насамперед в тому, що використання експорту енергоресурсів не тільки перетворено на основний інструмент зовнішньої політики та геополітичну зброю, а й дозволило мати швидкі наявні результати такої політики в економічному та соціальному плані.

Можна з впевненістю стверджувати, що теоретичні засади концепції «енергетичної імперії» в основі якої лежить ідея переведення економіки природних ресурсів Росії у геополітичну площину та формування нової системи принципів зовнішньоекономічної стратегії країни сформульовані у працях засновника російського «неоєвразійства» О. Дугіна. У роботі «Метафізика і геополітика природних ресурсів. Якій бути енергетичній стратегії Росії» написаній 2002 року, він зазначає, що саме геополітика є «однією із зручних методологій, що дозволяють оперувати з темою вартості корисних копалин на практиці...». За його словами, «євразійський підхід до ресурсів полягає в створенні єдиної ресурсовидобувної і ресурсопереробної сфери на максимально широкому просторі континенту. Це визначає вимоги до просторового розміщення транспортних мереж, газопроводів і переробки, способів доставки вторинної продукції тощо. Відносно доставки ресурсів слід відзначити, що євразійський проект полягає у поєднанні кожного конкретного родовища з внутрішньоконтинентальними просторами» [3].

Саме О. Дугін спираючись на праці відомих геополітиків та стратегів - Хелфорда Джона Маккіндера («Географічна вісь історії», 1904) та американського контр-адмірала Альфреда Мехена («Вплив морської могутності на історію, 1660-1783»), які стверджували про протистояння двох фундаментальних геополітичних утворень що тяжіють до глобального формату - сили Суші (телурократія, євразійство) і сили Моря (таласократія, атлантизм), вивів геополітику Росії на світовий рівень, бо основою полюса Суші (Євразії) є так званий «heartland» ("серцевинна земля"), яка лежить в глибині російській території. Спираючись на класичну формулу Маккіндера «хто

контролює Євразію, контролює світ» Дугін стверджує, що континентальний спосіб контролю над Євразією передбачає переважання певного «імпульсу» (економічного, політичного або ін.), що надходить з контролюючого «heartland» державного утворення яке існувало, існує або буде існувати у майбутньому (Російська Імперія, Радянський Союз, Російська Федерація, Євразійський Союз тощо.) Завдання цього наддержавного утворення полягає у максимальному розширенні свого впливу на ті зони, які лежать між heartland'ом і акваторією, що омиває євразійський материк, максимально інтегрувавши їх в стратегічному та економічному сенсах.

Виходячи з цього чиннику, стверджує він, визначається геополітична вага газопроводів і нафтопроводів, що пов'язують російські, центрально-азійські і кавказькі родовища з Європою (і тихоокеанським регіоном) континентальною мережею. Консолідація євразійських ресурсів в континентальному фокусі посилює спільний геополітичний потенціал Євразії, тобто «євразійський підхід» до проблем енергоресурсів приводить до необхідності вироблення самостійної євразійської концепції їх вилучення, розвитку, переробки та транспортування. «Росії ... вигідний (не тільки в довгостроковому, а й у короткостроковому аспекті) розвиток власних родовищ, впровадження своїх технологій, зміцнення нашої присутності на тих базах видобутку, які знаходяться поблизу наших кордонів, в країнах СНД і далі - в Азії, країнах Близького Сходу. Крім того, особливе значення в цьому ключі має розвиток євразійських транспортних мереж. Природно, даний проект не може розвиватися виключно на галузевому рівні. Необхідна цілісна ресурсна, енергетична політика держави, сформульована на основі геополітичної методології» [3].

За словами Є.Магди, основні тези і базові засади нової енергетичної доктрини Росії містяться у виступі президента Д.Медведева на о. Сахалін 18 лютого 2009 року. За словами дослідника, у цій промові можна виокремити деякі аспекти, що складають основу доктрини, а саме:

- новий погляд на і глобальну енергетичну безпеку, в процесах забезпечення якої Росія має займати одне з провідних місць;
- необхідності створення нової правової бази в сфері фінансово-економічних відносин та енергетичної безпеки в співробітництві з ООН та основними компаніями-гравцями на світовому ринку енергоресурсів;
- створення нового, індивідуалістського підходу до ціноутворення на основні продукти енергетики в світі в у мовах кризи міжнародної фінансової системи;
- виявлення всіх потенційних «точок зростання» економіки Росії, а зокрема її енергетичної сфери для їх подальшого використання [4].

Виходячи з вищезазначеного, у структурі реалізації «нової енергетичної доктрини», на мою думку, можна виділити три наступні рівні: загальносвітовий, пострадянський та внутрішньодержавний, а отже саме аналізу ефективності реалізації цієї доктрини на кожному з її рівнів і буде присвячено дану статтю.

1) Загальносвітовий (глобальний) рівень у структурі «нової енергетичної доктрини»

На цьому рівні доктрина зорієнтована на перетворення Росії в одного з провідних гравців світового енергетичного ринку і рівноправні довгострокові відносини з ОПЕК та іншими ключовими організаціями цього сектору та активну економічну дипломатію. За словами О. Дугіна «Росія як Євразія повинна вибудовувати свою ресурсну і енергетичну політику всередині країни і за кордоном виходячи з власних інтересів, які за визначенням не можуть співпадати з тим, що влаштовує атлантичний полюс. Не важко зробити висновок, що в цьому питанні євразійські інтереси Росії та енергетичні пріоритети сучасного Євросоюзу дуже близькі» [3].

Реалізація політики «енергоресурсної дипломатії» на європейському континенті приносить Росії значні геополітичні та фінансові дивіденти. З кожним роком енергозалежність країн ЄС від поставок газу збільшується, а разом з тим і посилюється вплив Кремля на формування зовнішньої політики окремих (та найвпливовіших у Євросоюзі) країн-членів – Німеччини та Франції, які під тиском російської дипломатії дуже часто приймають рішення, які відверто вступають у протиріччя демократичним та ліберальним принципам формування цього наддержавного об'єднання. Найяскравішими прикладами такої політики було «мовчазне спостереження» за вторгненням російських військ на територію Грузії (хоча загальноновизнаним є і той факт, що збереження

суверенітету Грузії було здійснено лише завдяки тиску Держдепартаменту США та особисто президента Франції). Також, як зазначає у своєму блозі відомий український політик Ю. Костенко, саме з причини небажання перегляду енергетичних стосунків з Росією, провідні країни ЄС відмовилися надати Україні перспективу членства в НАТО на Бухарестському саміті 2008 року, хоч це давало можливість принципово послабити геополітичний вплив Росії на весь європейський континент. За його словами, завдяки "газовій голці" та "газовій корупції" російська дипломатія гальмує просування європейського проекту "Набукко" в Каспійський регіон, де знаходяться ключі до енергетичної незалежності Європи та країн всього пострадянського простору [5].

Наша країна, територією якою проходять основні шляхи транспортування російських енергоресурсів до Європи є безпосереднім учасником цих процесів. Очевидним фактом є те, що «газові війни» 2004-2009 років розв'язані Кремлем були направлені не тільки на дискредитацію міжнародного іміджу України як одного з головних «транзитерів» газу, а переслідували єдину головну мету – створення «газотранспортних консорціумів» з європейськими партнерами та початок будівництва газопроводів в обхід кордонів нашої держави, паралельно здійснюючи потужний економічний «тиск» з метою отримання контролю над українською ГТС.

Отже, з метою визначення практичного стану реалізації доктрини «енергетичної імперії», варто проаналізувати основні газотранспортні проекти, будівництво яких має сприяти формуванню енергетичного та геополітичного домінування Росії на євразійському континенті.

«Північний потік» («Nord Stream») - магістральний газопровід через Балтійське море, який з'єднав Росію і Євросоюз, і мав стати одним з найважливіших факторів енергобезпеки Європи. Після завершення будівництва і запуску газопроводу довжиною понад 1,2 тис. км, доля російського газу в енергетиці Німеччини досягла приблизно 40%. За запропонованою «Газпромом» формулою оплати «Бери або плати» (тобто додаткова оплата за недобраний згідно договору об'єм газу) збитки E.ON-RuhrGas як одного з учасників цього консорціуму 2011 року склали близько 1 млрд. євро через те, що «Газпром» категорично відмовився зменшувати об'єми поставок, а отже російські ініціативи щодо продовження будівництва додаткових «гілок» газопроводу німецька сторона рішуче відкинула. Потужність «Північного потоку» до Німеччини складає 27,5 мільярдів кубометрів. Проте 2012 року через неї пройде, за прогнозами самого "Газпрому", лише 10 мільярдів кубометрів [6].

«Південний потік» («South Stream») - російсько-італійський проект системи газопроводів, що має пройти дном Чорного моря з Новоросійська в болгарський порт Варну (або до Румунії) і далі через Балканський півострів в Італію й Австрію. Під реалізацією цього проекту стоїть великий знак питання через велику витратність, малу рентабельність та його в більшій мірі політичне значення для російської сторони.

«Блакитний потік-1» - газопровід по дну Чорного моря, який "Газпром" побудував у 2001-2002 роках у партнерстві з італійською компанією Eni, що призначений для поставок російського природного газу в Туреччину через акваторію Чорного моря в обхід третіх країн. Цей проект доповнює вже існуючий газотранспортний коридор із Росії в Туреччину через території України, Молдови, Румунії та Болгарії. Проте, тут варто відзначити що «Газпром» надалі має слабкі позиції на турецькому енергетичному ринку, бо Анкара вміло диверсифікувала поставки енергоносіїв за рахунок дешевих нафти і газу з Ірану. Проте, за словами А. Пишного на даний час реальна потужність першої гілки газопроводу складає 16 мільярдів кубометрів, тобто "Блакитний потік-1" завантажений наполовину і з цього газу не платяться експортні мита в розмірі 30% його вартості до часу повної окупності проекту (за оцінками експертів – це кілька десятиліть). В майбутньому планується спорудження другої гілки до Італії та Ізраїлю, проте економічна доцільність цього проекту також наразі під питанням [7].

«Східний Сибір – Тихий океан» - трубопровід призначений для з'єднання родовищ Сибіру з портом Находка і всім Азійсько-тихоокеанським регіоном. Перша черга трубопроводу "Тайшет - Сковородіно" була запущена в кінці 2009 року. Нафтопровід до китайського Дацина потужністю 30 млн тонн в рік було запущено на початку 2011 року, проте через недостатність ресурсної бази з 2011 по 2030 рік планується перегаляти через нього лише по 15 млн. тонн нафти в рік.

Варто зазначити, що через спекулятивну цінову політику «Газпрому» з 2009 року китайська сторона запустила альтернативний (і більш економічно вигідний) газопровід "Центральна Азія-Китай". Станом на січень 2012 року більше 20 мільярдів кубометрів газу надійшло з Туркменістану, а з квітня 2012 року поставки газу в розмірі 10 мільярдів кубометрів на рік розпочне Узбекистан, який раніше продавав цей газ Росії. Запуск повної потужності газопроводу (близько 65 млрд.кубометрів на рік) призведе до краху десятилітніх планів російської сторони щодо монопольного лідерства у поставках газу до Китаю, а це приблизно половина всіх нинішніх обсягів російського газового експорту до ЄС.

Дуже важливим моментом є те, що останнім часом на європейському напрямку реалізації власної енергетичної політики російські компанії - постачальники енергоресурсів мають також серйозні проблеми юридичного характеру. Досягнуті раніше угоди між Москвою і Євросоюзом в деяких аспектах протирічать так званому Третньому Енергопакету ЄС (пакет документів створений 2009 року, що передбачає законодавчий поділ бізнесу з транспортування та видобутку енергоносіїв, тобто недопущення функціонування на європейському ринку компаній, що поєднують в своїй структурі обидва види діяльності). Документ, що вступив в дію в березні 2011 року передбачає нові правила функціонування європейської енергетики, особливо в газовій галузі та електроенергетиці, які однозначно знижують конкурентоспроможність на європейському ринку найбільших російських постачальників енергоресурсів, а відповідно і неможливість навіть часткової його монополізації «Газпромом» та його дочірніми компаніями, що прямо протирічить виробленій концепції «енергетичної імперії» Кремля, загрозу реалізації якої вчасно побачили європейські політичні кола, в першу чергу німецькі.

Другим потужним ударом по побудові «енергетичної імперії» стала офіційна відмова Німеччини продовжувати розбудову «Північного потоку». Як зазначає у своїй статті «Німецький урок» О. Леонов «Німеччина надала і Росії, і країнам Європи яскравий урок так званої «Realpolitik». Загравання тривало рівно стільки, скільки було потрібно часу для розбудови енергетичної безпеки окремої країни – після запуску Північного потоку Німеччина не залежить від проблем Росії та транзитних країн. Спрямований німецький удар по Путіну свідчить – російському стратегічному партнеру не потрібна російська «енергетична імперія», їй потрібний надійний постачальник енергоносіїв [8].

З другого боку, нарощуючи об'єми споживання російських енергоресурсів, Європейський союз в цілому та окремі його країни на користь власних економічних інтересів в тій чи іншій мірі все більше втягуються у сферу геополітичного впливу Кремля. За даними Європейського Енергетичного Порталу, вже на 2008 рік показник енергетичної залежності ЄС склав 53%, частка російського природного газу в структурі імпорту на 2011 рік зросла з 29 до 40%. [9]

Як зазначає у своїй статті «Російська енергетична політика і ЄС. Як змінити парадигму» колишній міністр економіки Грузії Г. Папава: в основі побудови «енергетичної імперії» лежить парадигма «Газопровідної Холодної Війни» (Pipeline Cold War), в основі якої лежать три базових принципи:

- зростання залежності ЄС від російських енергетичних ресурсів як ефективний інструмент для політичного тиску не тільки на членів ЄС, а і на країни, території яких проходять маршрути транспортування енергоносіїв, таких як Білорусь і Україна;

- вживання всіх наявних політичних та економічних засобів для перешкоджання появі або запуску «альтернативних» маршрутів транспортування енергоносіїв до Європи з Каспійського і Кавказького регіонів та Середньої Азії;

- розбудова вже існуючих російсько-європейських газопроводів та збільшення об'ємів експорту енергоносіїв та максимальний контроль над газорозподільчими мережами, тобто повний контроль над ланцюгом «постачальник - споживач» [10];

Проте варто розуміти, що реалізація доктрини «енергетичної імперії», що передбачає високий рівень політизації енергетики має і негативні сторони для зовнішньої політики Росії, що у повній мірі проявляється на її європейському напрямку. Як зазначає у своїй статті «Російська енергетична політика щодо країн-сусідів» С. Ворель, «перетворення енергетики на новий «імперський аргумент» закриває перед Росією інші можливості для повернення до клубу

глобальних впливових гравців, і зводить її виключно до ролі «енергетичного експортера» і не більше [11].

Виходячи з вищезазначеного постає питання: чи принесла побудови «енергетичної імперії» бажані результати для Росії на міжнародному рівні? Однозначних відповідей немає. Очевидно, що перетворення газу на політичну і економічну зброю, маніпулювання ціновою політикою з метою політичного тиску на окремі країни - транзитери, відсутність чітких «правил гри» на енергетичному фронті з боку Кремля призводять з одного боку до ситуаційних переможних результатів та економічної вигоди, а з іншого формують в європейських і світових економічних колах образ Росії як досить ненадійного економічного партнера і примушує до вживання адекватних юридичних та політичних заходів у відповідь та поступового перегляду енергетичної політики та усвідомлення країнами Європи необхідності пошуку як альтернативних джерел так і маршрутів постачання енергоресурсів.

За словами Людмили Чекаленко, навіть у разі реалізації та запуску всіх проектних газопроводів з Росії до Європи «їх потужність не перевищить транзитної кількості газу, що йде територією України.» [12]. Європа поступово дає зрозуміти російському керівництву, що побудова нових газогонів в обхід «політично ненадійних» з точки зору Росії держав, збільшення їх проектних потужностей в разі, що коштуватиме десятки мільярдів доларів, які, в свою чергу можна було витратити на пошук альтернативних джерел енергії (наприклад скраплений та сланцевий газ) є економічно недоцільним, особливо на фоні загальної фінансової кризи у об'єднаній Європі. Варто відмітити, що на фоні загального подорожчання видобутку природного газу в самій Росії, виснаження «старих» родовищ в Західному Сибіру та відсутності «нових» очевидним є те, що для заповнення нових газогонів власних ресурсів буде недостатньо. Тенденція падіння ціни на газ у Європі і світі викликана надлишком скрапленого газу, в результаті чого "Газпром" змушений знижувати ціни для однієї європейської компанії за іншою (загальний обсяг цих знижок уже пішов на мільярди доларів на рік), скорочувати інвестиційні програми та зовнішні позики.

Можемо дійти висновків, що у результаті "успіхів" на китайському напрямі, найважливішим ринком експорту російського газу на багато років вперед залишатиметься Європа. Проте, з великою долею вірогідності, за вищеперерахованих умов можна констатувати, що на даному етапі розбудову проекту «енергетичної імперії» на Захід буде до певного часу призупинено, а «енергетична політика» Росії з метою пошуку додаткових ресурсів для власних проектів в найближчий час буде направлена на країни пострадянського простору, встановлення максимального контролю над їх енергоресурсним потенціалом та газотранспортними системами, що нещодавно вже вдалося у Білорусі. До речі, така ситуація об'єктивно підвищуватиме роль української газотранспортної системи. Очевидно, що українська ГТС в найближчі роки стане головним індикатором успішності або провалу енергетичної стратегії Кремля на пострадянському просторі.

2) Пострадянський рівень.

З початку 2000-х років енергетична стратегія Росії на пострадянському просторі зазнала суттєвих змін, що в першу чергу проявилось у кардинальній зміні підходу до використання енергоресурсів як головного засобу реалізації власних інтересів, а також збереженні політичного та економічного домінування. Скасування преференцій у торгівлі газом, як останнього релікту пострадянського періоду, що базувалися на рівні політичної лояльності керівництва тієї чи іншої країни було викликано як глобальними змінами світової енергетичної кон'юнктури так і трансформаційними процесами як в самій Росії. За словами Д. Треніна, з часів останньої фінансової кризи 1998 року та приходу на президентський пост В. Путіна «сприятлива кон'юнктура на енергетичному ринку й розумна макроекономічна політика російського уряду створили Кремлю таку позицію в світовій розстановці сил, якої він не мав із середини 80-х.» [13].

Після знаменитої промови В. Путіна на 42-й Конференції з питань безпеки у Мюнхені (лютий 2007 року), що ознаменувала собою корінний перегляд Росією стосунків з Заходом та категоричну незгоду з існуючою розстановкою сил у світі, стало остаточно зрозуміло про перехід зовнішньої політики Кремля на новий етап. Зміна економічної стратегії та можливість отримання

надприбутків від реалізації енергоресурсів дозволили Росії знову заявити про себе на міжнародній арені як про велику державу — автономний центр сили та впливу.

Не дивлячись на те, що пріоритетним напрямком зовнішньої політики Росії на даному етапі її керманічі називають відносини з Заходом, очевидним є те, що пострадянський простір був і залишається «сферою особливої відповідальності Росії», що на практиці виливається у політичну та інформаційну підтримку Москвою тих сил у країнах на пострадянських просторах, які декларують пріоритет стосунків з Росією, державний статус російської мови, ідеологічне протистояння із західним світом тощо. Інший практичний вимір тих же настанов – активна підтримка Кремлем пострадянських квазідержав (Придністров'я, Південна Осетія, Абхазія), військове вторгнення до Грузії у 2008 році, спроби повернути до своєї сфери впливу не тільки Україну чи Узбекистан, а й країни Балтії (одним з прикладів можна навести сам факт проведення у Латвії, не дивлячись на його об'єктивний результат, референдуму щодо російської мови як другої державної).

Отже, політику Росії в основі якої лежить цілеспрямоване використання усіх наявних політичних, економічних, соціальних та військових ресурсів та засобів впливу з метою повернення та закріплення власної домінуючої ролі на пострадянському просторі, а також намагання визнання даного статусу на міжнародній арені, на мою думку, можна назвати «неоєвразійським ревізіонізмом».

Визнання цієї «особливої відповідальності» Кремль прагне домогтися від провідних держав Європи і світу, а передусім від США. Варто зазначити, що реакція європейської і світової спільноти, а точніше практична її відсутність, на вторгнення у Грузію є найкращим каталізатором успішності такої стратегії. Одним з найважливіших чинників, що зіграли у даному випадку на користь Росії знову ж таки стали енергоресурси.

Зміна сутності енергетичної стратегії Москви щодо країн колишнього СРСР складається з таких ключових напрямів як: контроль над енергетичними ресурсами, доступ до ринків, контроль над транспортними шляхами та конкурентне домінування. Для досягнення цих цілей використовуються як традиційні (експорт корупції, непрозорих методів ведення бізнесу, тінювих фінансових трансфертів тощо), так і нові – біфуркаційні – методи ведення конкурентної боротьби, в основі яких лежить філософія нестабільності і хаосу [14; с.263].

Паралельно з цим енергетичні відносини з пострадянськими країнами все більше набувають характеру «ринкових» і в руслі політичних і економічних подій останніх років все очевиднішим стає той факт, що розплатитися за постачання дешевого російського газу простою політичною лояльністю більше не вдасться, а радянський постулат про «братні» відносини остаточно знищено.

Отже, на даному етапі, маємо необхідним виявити додаткові чинники об'єктивного і суб'єктивного характеру, що на даному етапі лежать в основі зовнішньоекономічної стратегії Москви щодо країн колишнього СРСР («неоєвразійський ревізіонізм»). Польський політолог Марцін Качмарскі, у власній статті поділяє чинники на дві основні групи – матеріальні і ментальні.

1) матеріальні

- сплеск економічного розвитку на початку 2000-х років викликаний нарощуванням експорту енергоресурсів,

- фінансова незалежність, зростання бюджету, підвищення соціальних стандартів;

- часткове відновлення військового потенціалу;

2) ментальні

- зміни у свідомості російських правлячих еліт, через утворення консенсусу щодо світового порядку і ролі у ньому Росії;

- переконання щодо кінця повоєнного періоду холодної війни зі світовим домінуванням США, як його головним атрибутивом;

- бачення нової архітектури міжнародних стосунків;

- тези «відродження Росії» та пострадянський простір як «зону її особливої відповідальності»;

- агресивна інформаційна пропаганда скерована на виправання будь-яких дій правлячих еліт,
- відволікання суспільної уваги від нагальних соціальних проблем пошуком внутрішніх і зовнішніх «ворогів» та постійною боротьбою з ними;
- зростання загального рівня патріотизму [15];

Виходячи з вищезазначеного, енергоресурсна політика Росії на пострадянському просторі переслідує декілька глобальних цілей не тільки економічного, але й політичного характеру. По – перше, це повернення і закріплення власного домінуючого статусу та прагнення представити цей простір на міжнародній арені, по-друге – використання енергоресурсів як «зброї» політичного тиску на країни, що проголосили своїми зовнішньополітичними пріоритетами вступ до європейських та євроатлантичних структур, прагнення повного або часткового контролю над газотранспортними мережами країн -сусідів та їх енергоресурсною базою (країни Каспійського і Кавказького регіонів та Середньої Азії) та використання цінової політики на енергоресурси для втягування країн -сусідів у власні наддержавні «мегапроекти» та максимальне обмеження їх зовнішньоекономічної активності у сфері енергетики.

3) Внутрішньодержавний рівень.

З 2000 до 2008 року Росія перемістилася з двадцятої на сьому позицію щодо паритету купівельної спроможності. Середній зріст у 1999–2007 роках становив 7%. ВВП (обрахований у доларах) виріс із 200 млрд. дол. США у 1999 році до 1,78 більйона дол. США у 2008 році. Реальний зріст ВВП за той же період становив 70%. Росія перестала залежати від міжнародних фінансових інституцій. Було сплачено майже увесь державний борг – на кінець 2008 року він становив 40 млрд. дол. США (близько 3,3% ВВП), після того, як у 2006 році Росія завчасно сплатила 22 млрд. дол. США Паризькому клубу. Це, водночас, збільшило можливість маневрування Москви у зовнішній політиці (від початку правління Путіна Росія не брала кредитів у міжнародних фінансових інституціях). Доповненням до цієї фінансової суверенності став регулярний ріст доходів до бюджету та збільшення соціальних витрат [15].

За часи президентства В. Путіна в результаті реалізації «нової енергетичної доктрини» експорт енергоносіїв перетворено на основну матеріальну базу відбудови економічного потенціалу Росії.

Зростаючий попит на енергосировину (і відповідного зростання цін на неї) у світі безумовно має для російської економіки двобічний позитивний ефект: з одного боку зростаюча роль Російської Федерації як експортера у світі, а з іншого поява фінансових можливостей для реалізації різного роду соціальних та військових модернізаційних програм.

За словами Є. Магди «Нова енергетична доктрина» Путіна - Сечіна також працює на олігархічно-бюрократичні кола російського істеблїшменту з тією лише різницею, що її (зовнішньо) політичні складові створюють у населення країни ілюзію відтворення могутності, притаманної Радянському Союзу, та гучних перемог на зовнішньополітичному фронті. Фактично, вона сприяє консолідації населення навколо владної верхівки, прикриваючись державними інтересами. Це, у свою чергу, дозволяє політичній еліті та надалі експлуатувати енергетичні ресурси Росії, передусім, у власних цілях [16].

За словами відомого дослідника «неоєвразійства» професора Андреаса Умланда, всередині сучасного російського суспільства можна спостерігати два зустрічних рухи - ідеологічний і прагматичний, що постійно викликає гострі дебати, теми для яких задаються офіційною пропагандою в ЗМІ. «Президентська адміністрація останніх років налагодила дуалістичну картину світу: з одного боку, наївно-хороші, що борються за свою «незалежність», а з іншого - підступно-бездушний західний «імперіалізм», що виконує важливу функцію легітимаційну для «твердого курсу» нового президента Росії, що «відроджується» [17].

Офіційно схвалена «манія антиамериканізму» викликає поступове підвищення рівня радикалізації суспільства, оскільки американська модель суспільства представлена як протилежність російської цивілізації і паралельно відволікає людей від наявних соціальних проблем. Все це викликає один великий парадокс: намагання російської влади співставити загальну «антизахідну» радикалізацію суспільства з сильним прагненням Кремля представити

Росію шановним партнером західних держав і постійним її проголошуванням частиною «цивілізованого світу».

Література:

- 1) Шиманський В. Нові аспекти зовнішньої політики Росії / В. Шиманський. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2008/04/21/155557-1.html>
- 2) В. Путин. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. / Путин В. – 10 февраля 2007. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2007/02/118097.shtml>
- 3) Дугин А. Метафізика и геополитика природных ресурсов. Какой быть энергетической стратегии России. / А. Дугин - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1039816440>
- 4) Магда Є.В. Політичні аспекти нової енергетичної доктрини Російської Федерації. / Є.В. Магда // Збірник наукових праць Гілея (науковий вісник). - №27 (2009). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_27/Gileya27/I5.pdf
- 5) Костенко Ю. Льодова навала з Росії.-Українська правда. / Ю. Костенко. - 09 лютого 2012. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/author/kostenko/4f33a60da2e68/view_print/
- 6) Шиманський Олександр «Блакитний потік» «Газпрому» в Туреччині. / Олександр Шиманський. - [Електронний ресурс]:Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/556/116/20130/>
- 7) Пишний А. Після фіаско в Китаї і Європі "Газпром" готує прорив у Японію. Далі – на Місяць? / А. Пишний. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://frontzmin.ua/ua/media/blog/andrij-pishnij/8118-pislja-fiasco-v-kitayi-i-evropi-gazprom-gotue-proriv-u-japoniju-dali-na-misjats.html>
- 8) Леонов Олександр. Німецький урок./ Олександр. Леонов // Тиждень. 1 серпня, 2011 року.- [Електронний ресурс]:Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/27613>
- 9) Europe's Energy Portal, «Energy Dependency». - [Internet Resource] - Mode to access: <http://www.energy.eu/#CO2>
- 10) Vladimer Papava, Michael Tokmazishvili. Russian energy policy and the EU: How to change a paradigm/ Vladimer Papava, Michael Tokmazishvili.- Caucasian Review of International Affairs. Vol. 4(2) – Spring 2010. - [Internet Resource] - Mode to access: http://criaonline.org/Journal/11/Done_Russian_Energy_Politics_and_EU_How_to_Change_the_Paradigm_by_Vladimer_Papava_and_Michael_Tokmazishvili.pdf
- 11) Woehrel S. Russian Energy Policy toward Neighboring Countries / S. Woehrel. – Congressional research service. – 20.05.2009. – [Internet Resource] - Mode to access: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>.
- 12) Чекаленко Людмила. ЄС-Україна. Енергетична залежність / Людмила Чекаленко. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1639/>
- 13) Тренін Дмитро. Зовнішня політика Росії: самоствердження чи інструмент модернізації? / Дмитро Тренін. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/202164>
- 14) Мировой нефтегазовый рынок: инновационные тенденции. / [Под ред. д.т.н. В.В.Бушуева, д.э.н. Е.А.Телегиной и д.э.н. Ю.К.Шафраника]. – М.: ИАЦ Энергия, 2008. – 358с.
- 15) Марцін Качмарські. Російський ревізіонізм щодо Заходу / Марцін Качмарські.- Незалежний культурологічний часопис «І».-№60,2010.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n60texts/kaczmariski.htm>
- 16) Магда Є. Політичні аспекти нової енергетичної доктрини Російської Федерації. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_27/Gileya27/I5.pdf
- 17) Умланд Андреас. «Неоевразийство», вопрос о русском фашизме и российский политический дискурс / Умланд Андреас. // «Зеркало недели» №48, 16 декабря 2006. - [Електронний ресурс]. –Режим доступу:http://zn.ua/POLITICS/neoevraziystvo,_vopros_o_russkom_fashizme_i_rossiyskiy_politicheskij_diskurs-48712.html